

DOI: <https://doi.org/10.61825/rl.2025.v51.01>**Maria Czerepaniak-Walczak***

Uniwersytet Szczeciński

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7565-5904>

e-mail: malwa_1@interia.eu

O KULTURZE AKADEMICKIEJ W PIERWSZYCH DEKADACH XXI WIEKU

ON ACADEMIC CULTURE IN THE FIRST DECADES OF THE 21ST
CENTURY

Keywords: academic culture, university, academic education, e-culture.

Academic culture is both a historically shaped and continuously evolving social phenomenon and process. The centuries-old traditions of the university are closely intertwined with transformations occurring across all spheres of individual and collective life. The issue of academic culture addressed in this paper focuses on the contemporary manifestations of long-duration culture, which retains its identity and functions over extended periods. This pertains to its functions, values, rituals, and ceremonial practices. Like any culture, academic culture operates as a whole, albeit with varying degrees of internal harmony and integration. The structure of this text is organized around the following thesis: academic culture serves both as a medium and a center for the synergy and confrontation of multiple cultures. It exists in a constant relationship with global processes, including those shaped by Amazon, Google, Facebook, and other digital cultures. Interest in academic culture in the third decade of the 21st century is particularly important due to the growing number and diversity of its actors, including new and previously unknown material and immaterial agents.

***Maria Czerepaniak-Walczak** – profesor nauk humanistycznych; zainteresowania naukowe: pedagogika emancypacyjna i jej aplikacje do praktyki edukacyjnej w instytucjach oświatowych wszystkich szczebli. Autorka monografii i artykułów na temat pedagogiki szkoły wyższej, nauczycielskiego profesjonalizmu i pedagogiki krytycznej.

O KULTURZE AKADEMICKIEJ W PIERWSZYCH DEKADACH XXI WIEKU

Słowa kluczowe: kultura akademicka, uniwersytet, edukacja akademicka, e-kultura.

Kultura akademicka jest historycznie ukształtowanym i kształtującym się zjawiskiem i procesem społecznym. Wielowiekowe tradycje uniwersytetu są ściśle powiązane z przemianami we wszystkich sferach jednostkowego i zbiorowego życia. Problematyka kultury akademickiej podjęta w artykule skupiona jest wokół współczesnych przejawów kultury długiego trwania zachowującej swoją tożsamość i funkcje przez długi czas. Odnosi się to do jej funkcji, wartości, rytuałów i ceremoniałów. Kultura akademicka, jak każda kultura, funkcjonuje jako całość, choć z różnym stopniem wewnętrznej harmonii i integracji. Porządek tego tekstu organizuje następująca teza: kultura akademicka jest środkiem i ośrodkiem synergii i ścierania się wielu kultur. Jest w stałej relacji z procesami dziejącymi się w świecie, w tym Amazona, Google'a, Facebooka i innych kultur cyfrowych. Zajmowanie się kulturą akademicką w trzeciej dekadzie XXI wieku jest ważne ze względu na poszerzanie się grona jej podmiotów w tym nowych, nieznanych wcześniej aktorów - materialnych i niematerialnych.

Wprowadzenie

Kultura akademicka należy do zjawisk i wyrażeń, o których można powiedzieć, że każdy wie, co to jest, ale trudno to opisać słowami. Pewnie dlatego, jak pisze Łukasz Sułkowski (2016, s. 65) „(W)e współczesnej literaturze przedmiotu dostrzec można deficyt badań kulturowych uniwersytetów i innych instytucji kształcenia wyższego”. Jednakże w połowie lipca 2025 roku w wyszukiwarce Google wyrażenie „kultura akademicka” ma w czasie 0,26 s. 787 000 rekordów, a „*academic culture*” w czasie 0,32 s. 404 000 000. Sprawdzenie każdego z nich stanowiłoby zbyt duże wyzwanie, co jednak nie oznacza, że nie zasługują one na uwagę. Z artykułu Liliany Pedraja-Rejas, Emilio Rodríguez-Ponce'a i Julio Labrañy (2022) dowiadujemy się, że w latach 2000-2020 opublikowano 548 tekstów w języku angielskim, hiszpańskim i portugalskim zawierających treści o kulturze akademickiej. Teksty te opublikowane były w czasopiśmie indeksowanych w WoS i SciELO. Nie jest to imponująca liczba tekstów, zwłaszcza że ponad połowa z nich została napisana w ciągu ostatnich pięciu lat, co pokazuje ciągły wzrost zainteresowania

tym tematem oraz podejmowanie inicjatyw związanych z jej definiowaniem, opisywaniem, interpretowaniem i wyjaśnianiem.

Dlaczego kultura akademicka zasługuje na uwagę i dyskusję? Jedną z odpowiedzi na to pytanie może być następująca: kultura akademicka jest jednocześnie sprawcą i efektem procesów zachodzących w niej samej oraz w osobach i nieosobowych bytach uczestniczących w niej. Jest przestrzenią interakcji ludzi, rzeczy i zjawisk, indywidualnych i zbiorowych idei, wartości i potencjałów sprawczości. Jest wielowymiarowym przejawem funkcjonowania szkoły wyższej (akademii, uniwersytetu) w wymiarze materialnym, intelektualnym i etyczno-moralnym.

Nie chodzi zatem tylko o jej opisywanie, ale o to, by ją rozumieć. To wymaga odsłaniania mechanizmów rządzących samoświadomością jej podmiotów: pracowników naukowych i administracyjnych oraz studentów, zdawaniem sobie sprawy z ich roli w funkcjonowaniu kultury, a także odkrywaniu obecności innych czynników zmiany, ich treści, form i zasięgów oddziaływania na strukturę i dynamikę kultury. Nabiera to szczególnego znaczenia w warunkach zderzania się kultury naukowej i edukacyjnej z kulturą polityczną i korporacyjną oraz z dynamiczną e-kulturą¹ i kulturą algorytmów (Striphias 2015). Akademia jest miejscem ścierania się różnych interesów, intencji, a co za tym idzie, norm i wartości. Jest też przestrzenią, w której uwidacznia się działalność środowiska zewnętrznego, w tym Amazona, Google'a, Facebooka i innych kultur cyfrowych. Zatem kultura akademicka jest w stałej relacji z procesami dziejącymi się w świecie. Jest wielowątkowo powiązana z tym, co dzieje się w świecie natury i kultury, nauki i praktyki.

Refleksje nad tą kulturą służą przybliżeniu jej specyfiki nowym jej członkom i ułatwienia im procesów socjalizacji i akulturacji akademickiej, stawania się częścią grupy (uczelni, wydziału) integrowania się z jej członkami, jednocześnie potencjalnie wpływając na grupę za pomocą własnego doświadczenia życiowego i wiedzy akademickiej.

Zajmowanie się istotą i specyfiką kultury akademickiej jest jednym z kluczowych zadań niezbędnych z punktu widzenia funkcjonowania szkolnictwa wyższego. Interesująca poznawczo oraz ważna ze względu na rozumienie i świadome uczestniczenie w dynamicznej zmianie kultury akademickiej jest krytyczna refleksja w tak złożonym kontekście, w jakim współcześnie funkcjonują uczelnie.

¹e-kultura (kultura cyfrowa) to zachowania, praktyki i wartości, które rozwijają się w wyniku korzystania z technologii cyfrowych.

Pojęcie kultury akademickiej – o zderzaniu się kultury naukowej i edukacyjnej z kulturą polityczną i korporacyjną

W rozważaniach nad istotą i specyfiką kultury akademickiej ważne jest ustalenie, czym ona jest i dlaczego zasługuje na zajmowanie się nią. Dlaczego warto poznawać specyfikę tej kultury, która jest przykładem półfeudalnej i antyegalitarnej (Jendza, Zamojski 2024, s. 179) wspólnoty o wielowiekowej tradycji stojącej wobec nowych, zaskakujących wyzwań. Polisemiczność pojęcia i wielokontekstowość terminu *kultura* oraz *kultura akademicka* wymaga ustalenia i doprecyzowania ich zakresów znaczeniowych. Rozległość pola analizy przy ograniczeniu miejsca wymusza dokonanie wyborów, co prowadzi do fragmentarycznego zamiast całościowego przedstawienia istoty i specyfiki kultury akademickiej. Dlatego ustalenie zakresu znaczeniowego wyrażenia *kultura akademicka* jest zawężone wyłącznie na potrzeby tego tekstu. W pierwszej kolejności wymaga to zakreszenia miejsca jej funkcjonowania. Jest nim uniwersytet i akademia – uczelnie spełniające kryteria zapisane w art. 14.1. oraz 16.1 pkt 3 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym².

Takie zawężenie pola analizy fenomenu kultury akademickiej nie oznacza uwzględniania jego (tzn. fenomenu) istoty i specyfiki wyłącznie do czasu współczesnego. Poznanie tego, czym jest kultura akademicka, wymaga rozpatrzenia jej w szerszym wymiarze historycznym (cehuje ją długa tradycja) i przestrzennym (pozostaje w synergii w bliskim i dalekim otoczeniu, społecznym, gospodarczym, technicznym, politycznym, prawnym, itp.). Jest uwikłana politycznie, w tym w politykę naukową państwa, Europy i świata, ekonomicznie, demograficznie, w kryzysy cywilizacyjnych akceleracji i retardacji.

Najogólniej mówiąc: „Kultura akademicka to bardzo ogólne pojęcie, które nawiązuje do antropologicznego czy socjologicznego pojęcia kultury. Oznacza ona reguły, wartości i przekonania podzielane przez jakąś zbiorowość, wspólne dla jej członków” (Sztompka 2014). Jak każda kultura, jest dynamiczna. Jest w stałej relacji z procesami dziejącymi się w świecie. Jest wielowątkowo powiązana z tym, co dzieje się w świecie natury i kultury.

²Art. 14.1.: Uczelnia jest uczelnią akademicką, jeżeli prowadzi działalność naukową i posiada kategorię naukową A+, A albo B+ w co najmniej 1 dyscyplinie naukowej, albo artystycznej. 2. Uczelnia akademicka prowadzi studia pierwszego stopnia oraz studia drugiego stopnia lub jednolite studia magisterskie. 3. Uczelnia akademicka może prowadzić kształcenie doktorantów. Art. 16.1.3.: Wyraz „uniwersytet” jest zastrzeżony dla nazwy uczelni akademickiej posiadającej kategorię naukową A+, A albo B+ w co najmniej 6 dyscyplinach naukowych lub artystycznych, zwanych dalej „dyscyplinami”, zawierających się w co najmniej 3 dziedzinach nauki lub sztuki, zwanych dalej „dziedzinami”.

Jako całościowa spójna struktura, może być środowiskiem, które znacznie silniej niż inne czynniki, w tym treści i formy pracy akademickiej, znaczące osoby, grupa rówieśnicza, rodzina, sąsiedztwo, oddziałuje, przynajmniej przez czas pobytu w uczelni, na postawy i zachowania wszystkich jej uczestników. Kultura akademicka bowiem, jak każda kultura, nie jest kategorią społeczną, humanistyczną ani estetyczną, lecz polityczną (Storey 2006, s. 16). Nabiera to szczególnego znaczenia w warunkach napięć między nostalgicznymi obrazami przeszłości akademii oraz wyzwaniem współczesności i wyobrażeniami przyszłości.

Poznanie specyfiki kultury akademickiej w trzeciej dekadzie XXI wieku jest ważne ze względu na poszerzanie się grona osób uczestniczących w niej, co dzieje się za sprawą umasowienia szkolnictwa wyższego oraz obecności w niej nowych, nieznanych wcześniej aktorów – materialnych i niematerialnych.

Opisanie kultury akademickiej służy także wzbudzaniu refleksji nad jej specyfiką osobom uczestniczącym w niej, ułatwianiu rozmienia własnego miejsca w jej strukturze i realizacji jej funkcji oraz generowaniu inicjatyw i projektów zmiany w każdym z jej wymiarów (materialno-technicznym, społecznym, ideologicznym i psychicznym) lub w jednym z nich. Charakterystyczne jest przy tym to, że badaniem i opisywaniem kultury akademickiej zajmują się osoby będące jej częścią, osobiście mentalnie i emocjonalnie zanurzone w niej. Z jednej strony ułatwia to rozumienie obserwowanych i doświadczanych jej elementów, z drugiej zaś może być czynnikiem utrudniającym dostrzeżenie tego, co „oczywiste” i, jak pisze J. Jendza (2019, s. 8), bycia narażonym na „niebezpieczeństwo powtórzenia, banału, a nade wszystko widmo poznawczego zniewolenia przez formatującą? moc instytucji niemal totalnej”. Pewnym ułatwieniem i ochroną przed subiektywnym, parcjalnym postrzeganiem kultury, w której funkcjonujemy może być analiza zawartości treściowej zarówno akademickich jak i publicystycznych tekstów zawierających bezpośrednio lub pośrednio opisy, interpretacje i komentarze na temat kultury współczesnej, XXI wiecznej akademii. Takie podejście zastosowane jest w tym tekście. Niezależnie od osobistych doświadczeń i spostrzeżeń „od środka” wykorzystuję dane i informacje zgromadzone poprzez lektury, analizuję dostępne dane w rozprawach, artykułach naukowych, raportach i innych publikacjach z lat 2000-2025 podejmujących tę tematykę. Są to zarówno teksty zamieszczone w Bibliografii, jak i takie, których lektura wzbudziła refleksję, ale nie są cytowane. Podkreślam, że jest to dobór subiektywny, ukierunkowany przyjętym celem, a mianowicie wydobywaniu najbardziej charakterystycznych cech kultury akademickiej w pierwszych trzech dekadach XXI wieku – historycznego czasu napięć i przesileń w sferze spo-

łącznej, kryzysów politycznych i klimatycznych, intensywnej i ekstensywnej obecności nowych aktorów akademickiej codzienności. Tymi aktorami są ludzie i nie-ludzie – agenci czwartej rewolucji przemysłowej³, która z całą mocą jest obecna w codzienności akademickiej. Jak każda kultura, tak też kultura akademicka jest formą *transmisji* swych wartości i wzorów, które mogą podlegać daleko idącym *transformacjom*, i w różnym stopniu, ma w związku z tym charakter *procesualny* (Szahaj 2004, s. 60). Uwidacznia się w procesach zmian zarówno w sferze materialnej jak i w funkcjonowaniu akademickich wspólnot społecznych.

Kultura akademicka jest strukturą i genezą wartości, norm zachowania ludzi w akademii, którzy realizują i rozwijają swoje studia i badania. Oddziałuje na poczucie tożsamości osób uczestniczących w niej. To oddziaływanie jest tym silniejsze, im silniejsza jest identyfikacja z uniwersalną kulturą akademicką i specyficzną kulturą danej uczelni. Ten rodzaj kultury może być ucieleśniony w zasadach i regulacjach, wzorcach zachowań i materialnych obiektach. Składa się głównie z poglądów akademickich, ducha akademickiego, etyki akademickiej i organizacji akademii.

Kultura akademicka jest przestrzenią ścierania się wielu, nierzadko biegunowych interesów osób, grup i organizacji tworzących ją. Jest poddawana wielu naciskom od środka i z zewnątrz, a jednocześnie jej trwałość jest wynikiem kolegialnych i zbiorowych wysiłków. Jest podtrzymywana i wytwarzana w procesie ścierania się tych interesów i towarzyszących im dyskursów.

Kultura ta jest dynamiczna z zachowaniem tradycji i włączania nowych elementów. Jest jednym z najbardziej widocznych miejsc ścierania się ideologii i dyskursów humanistycznych i ekonomicznych. W warunkach szybko zmieniających się kontekstów funkcjonowania kultury zmieniają się tradycyjne znaczenia, wytwarzane są nowe. W każdym jej wymiarze i aspekcie: języka, relacji międzyludzkich, organizacji i oceny pracy oraz w materialnych i symbolicznych elementach kultury generowane są nowe kody kulturowe. Powstają nowe reguły, symbole i normy zachowań i percepcji tego, co dzieje się w akademii. Można zaobserwować syndrom „czerwonej królowej” z powieści Lewisa Carrolla (2016) *Po drugiej stronie Lustro i co tam Alicja znalazła*: trzeba biec, aby pozostać w tym samym miejscu, by zachować godność i społeczną pozycję akademii w świecie uproszczeń, ignorancji, banalizacji zła i *fake newsów*.

O złożoności i wielowymiarowości pojęcia „kultura akademicka” świad-

³Czwarta rewolucja przemysłowa „zwana również Industry 4.0, zmierza do zjednoczenia zasobów materialnych i cyfrowych, czyli wykorzystania tych możliwości, które wspólnie we wszystkich dziedzinach życia są stwarzane przez dane, narzędzia analityczne i technologie mobilne” (Renjen 2018).

czą wyniki przywołanych wcześniej badań chilijskich badaczy, którzy przeanalizowali 548 teksty (Pedraja-Rejas i in. 2022, s. 6). Są to zarówno definicje strukturalne jak i funkcjonalne, to znaczy wymieniane są jej elementy i/albo funkcje. Tym, co jest powtarzane w niemal każdej definicji, jest jej specyfika wyrażająca się w podzieleniu wartości, norm i wzorów postępowania, w dynamice zmiany oraz w otwartości dostępu do niej. Analiza wyników tych badań umożliwia mi przyjęcie następującej definicji strukturalno-funkcjonalnej: jest to system przekonań, wartości, symboli, rytuałów i nawyków podzielanych przez członków akademii, który określa specyficzną i różnicującą tożsamość, zarówno w odniesieniu do samych członków, jak i w odniesieniu do środowiska, w którym uczelnia funkcjonuje. Oznacza to, że kultura akademicka to systemy przekonań i praktyk kulturowych dotyczących tego, jak wykonywać zadania akademickie zarówno w uczelni oraz poza nią. Wspólne normy, przekonania, wartości i tradycje grupy kierują procesami nadawania sensu i wytwarzają zachowania i efekty nieco różniące się od tych w innych grupach, są źródłem poczucia tożsamości i przynależności do świata akademickiego.

Ze względu na długą tradycję akademii/uniwersytetu jako szczególnego miejsca prowadzenia badań naukowych i edukacji kultura akademicka jest efektem historycznie ukształtowanych i przekazywanych wzorców wyrażanych w formie symbolicznej poprzez wspólne zobowiązania, wartości i standardy zachowania charakterystyczne dla jej członków, a także tradycje, mity, rytuały, język i inne formy ekspresywnej symboliki, które obejmują życie i pracę akademicką. Niektóre z nich trwają w mniej lub bardziej zmienionej postaci, w tym tradycje, ceremoniał akademicki, rytuały przejścia formalne (takie jak: inauguracja, immatrykulacja, absolutorium, promocje na stopnie naukowe) i ludyczne (otrząsiny, połowinki, juwenalia). Trwałe są też symbole akademickiego statusu i władzy – togi, birety, gronostaje, łańcuchy rektorskie i dziekańskie, berło oraz nazewnictwo stanowisk i miejsc w strukturze: rektor-rektorat, kwestor – kwestura, dziekan – dziekanat. Są też takie wielowiekowe elementy kultury, których obecność minęła lub mija. Przykładem są indeksy studenckie, ale też wykłady w dużych audytoriach⁴. Zmiany akademickich rytuałów można także dostrzec w języku, który jest specyficzny dla środowiska akademickiego. Obok takich rzeczowników jak egzamin, zaliczenie, kolokwium, ćwiczenia w użyciu są: sylabus, warsztaty, slot, doskonałość, rankingi, indeks Hirscha, platformy Zoom, Google Meet, Teams. Są też elementy trwałe, do których można zaliczyć zachowanie

⁴„Coraz więcej studentów rezygnuje z udziału w wykładach na kampusach. Liczne są przykłady wykładowców w dużych salach wykładowych, którzy przemawiali do kilkunastu lub mniej studentów, zamiast do 200 zapisanych” (Temmerman 2025).

hierarchii w interakcjach, w używaniu tytułów zawodowych i naukowych. Powstają nowe kierunki kształcenia i dyscypliny nauki, które też mają swoje, specyficzne kultury codziennego i odświętnego funkcjonowania. Dostosowanie się do nich, przyswojenie norm językowych jest jednym z przejawów akulturacji i socjalizacji akademickiej.

Typy kultur akademickich

Historyczne korzenie akademii oraz współczesne przemiany cywilizacyjne uwidocznione są w codziennym i odświętnym funkcjonowaniu kultur akademickich, zarówno w wymiarze uniwersalnym jak i w poszczególnych uczelniach. Łukasz Sułkowski (2016) wymienia i omawia szerokie spektrum kultur akademickich, stosując przejrzyste kryteria ich wyróżniania. Pomijam w tym miejscu ich opisywanie. Podkreślam tylko odmienności między nimi. Odnosi się to nie tylko do kultur organizacyjnych i zarządczych, ale także do kultur poszczególnych grup społecznych w strukturze akademii: kultury studenckiej, kultury osób zatrudnionych w administracji oraz kultur poszczególnych szczebli akademickiej hierarchii (asystencka, adiunkcka, profesorska). Jakkolwiek pozostają one we wzajemnych relacjach, funkcjonują według specyficznych dla siebie wzorów.

Akademia jest miejscem zderzania się kultury naukowej i edukacyjnej z kulturą polityczną i korporacyjną, ścierania się różnych interesów, intencji, a co za tym idzie norm i wartości. Interes humanistyczny jest przysłaniany, by nie rzec wypierany przez interes ekonomiczny. Studiowanie (odkrywanie tajemnic świata) i współpraca zastępowane są uczeniem się (to znaczy przygotowaniem do zawodu) i rywalizacją. Rynkową wartością jest dyplom (materialny dokument). Jest to efekt/dowód inwestycji w edukację. Mniej ważne jest zaangażowanie w odkrywanie prawdy, krytyczne myślenie, odwaga i odpowiedzialność oraz obowiązek walki o sprawiedliwość. Dostosowane kultury akademickie do potrzeb rynkowych są w większości nastawione na nauczanie zasad biznesowych i wartości korporacyjnych, trwania w kulturze audytu, której kluczowymi elementami są mechanizmy oceny i pomiaru nauczania i badań. Jest to jeden z przykładów „epokowej zmiany” kultury akademickiej poprzez transfer norm i wzorów z sektora ekonomicznego, finansowego do szkolnictwa wyższego.

Kultura audytu w akademii zawiera bowiem w sobie instrumenty wprowadzania nowych form rządzenia i władzy, nową racjonalność i moralność. W kulturze tej obowiązują normy postępowania i zachowania pracowników i studentów podporządkowane interesom ekonomicznym (w tym wydajności i jej wskaźnikom) i orientacji na rynek. Wysoką rangę mają rytuały ustalania celów i oceny osiągnięć, rozliczalności i weryfikacji efektów pracy. Tworzone

są nowe ramy, szablony norm do pomiaru i regulacji wydajności indywidualnej i organizacyjnej (Shore, Wright 2000). Jak pisze Henry A. Giroux (2020, s. 3) „Wiele szkół wyższych i uniwersytetów stało się podobnych do sieci McDonald’s, ponieważ wiedza jest coraz częściej traktowana jako towar, co skutkuje powstaniem programów nauczania przypominających menu w restauracjach typu fast food”. Dodam, że macdonaldyzacja obejmuje nie tylko kształcenie. Organizacja pracy specyficzna dla sieci restauracji, opisana przez George’a Ritzera (1999) obejmuje całą kulturę uczelni, to znaczy jej materialne, symboliczne i organizacyjne elementy podlegają standaryzacji i weryfikacji. „Podmiot audytowany jest przekształcany w zdepersonalizowaną jednostkę zasobów ekonomicznych, której produktywność i wydajność muszą być stale mierzone i ulepszone” (Shore, Wright 2000). W takiej kulturze, która jest specyficzna dla współczesnej akademii, z trudem realizowane są wartości tradycyjnie stricte akademickie, takie jak bazująca na zaufaniu dociekliwość poznawcza, krytyczność, otwartość na dialog i krytykę, odwaga w podejmowaniu wyzwań i odpowiedzialność za dokonywane wybory.

Akademia jest także miejscem ścierania się, rzadziej wzajemnego przenikania kultury indywidualizmu i wspólnotowości, która może przybrać postać komunitaryzmu lub kolektywizmu. Zwrócenie uwagi na te typy kultury akademickiej wynika z ich oddziaływania na funkcjonowanie kultury w uczelni, treści i form pracy badawczej, dydaktycznej i organizacyjnej oraz promieniowania akademii na bliskie i dalsze otoczenie.

Zastanowienia wymaga, co tak naprawdę oznacza często używane wyrażenia: „wspólnota akademicka”, „społeczność uczelni”, co jest spoiwem osób o różnych interesach, różnych funkcjach, różnym miejscu w strukturze organizacyjnej uczelni.

W rozważaniach o typach kultur akademickich ważne miejsce zajmuje problematyka dostępności kultury, jej inkluzywności i ekskluzywności. O ile czytelne i utrwalone tradycją są wzory osiągania statusów akademickich (statusu studenta/studentki, nauczyciela akademickiego/nauczycielki akademickiej, badacza/badaczki) o tyle kultura ta jest z trudem dostępna dla osób doświadczających różnych deprywacji.

Podmioty kultury akademickiej: ludzie i nie-ludzie, materialne i niematerialne artefakty

Współczesne kultury akademickie są przykładem mniej lub bardziej harmonijnych relacji ludzi i bytów nie-ludzkich, którymi mogą być naturalne (przyrodnicze) elementy przestrzeni, materialne wytwory i urządzenia oraz niematerialne elementy uczestniczące w badaniach i w edukacji (wiedza, etyka, a także algorytmy AI). Taka struktura kultury generuje pytania o zna-

czenie i rolę każdego z elementów w udziale w tworzeniu i użytkowaniu jej treści i form. Inicjatywy wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju i reakcje na kryzys klimatyczny przyczyniają się do zmian w kulturze akademickich kampusów. Oddziałują też na środowisko pozauczelniczne.

Nie mniejsza rola w kulturze akademickiej przypada wystrojom wnętrz uczelnianych i sprzętom użytkowanym w badaniach i w edukacji. Ich obecność w salach wykładowych i laboratoriach, rozmieszczenie i dostępność zmienia relacje osobowe, generuje nowe wartości i wzory zachowań, w tym zachowań etycznych.

Wśród nie-ludzkich podmiotów kultury akademickiej szczególną uwagę zwraca AI/SI. Przyczyną tego wyróżnienia jest jej potencjał sprawczy uwidaczniany w badaniach i w edukacji (Couldry 2023). Obecność tego aktora jest z jednej strony źródłem niepokojów, wręcz lęków doświadczanych przez ludzi akademii, z drugiej zaś generuje nadzieje na usprawnienia realizacji funkcji uczelni oraz demokratyzowanie i umiędzynarodowianie edukacji akademickiej i badań, tworzenie sieci badawczych i otwarcie dostępu do edukacji wysokiej jakości (Ghalayini 2023). Sztuczna inteligencja („mózg krzemowy”) ułatwia tworzenie alternatywnych modeli edukacji oraz innowacyjne podejścia do rozwiązywania problemów. Nie zastępuje jednak „mózgu węglowego” w formułowaniu nowych problemów, nierzadko zresztą generowanych przez istnienie AI.

Obecność nowych aktorów kultury akademickiej, w tym algorytmów i mediów cyfrowych zwraca uwagę na znaczenie zaufania w interakcjach uczestników życia akademickiego. Generuje też nowe cechy kultury uczelnianej. Osłabia niektóre z wymienionych przez Ł. Sułkowskiego (2016, s. 35), a niektóre z nich wzmacnia⁵.

Końcowe konkluzje

Kultura akademicka nie funkcjonuje w próżni. Zmienia się w relacjach z odkryciami nauki, a raczej techniki (cyfrowej), ekonomią polityczną, zarządzaniem systemem krajowym i łaodem globalnym. Z lektury tekstów podejmujących problematykę kultury akademickiej oraz własnych obserwacji i refleksji wyłania mi się złożony, wielowymiarowy obraz tej kultury. Mimo deklaracji o jej neutralności w głównych polach funkcjonowania uczelni (nauka, kształcenie, „trzecie kryterium”⁶) jest ona osadzona w określonych

⁵Cyfryzacja i obecność AI w uczelni może osłabić wskazane przez Ł. Sułkowskiego: hierarchiczność, ceremonialność i rytualizm oraz orientację na teorię, ale wzmacnia biurokratyzację i sformalizowanie.

⁶„Trzecie kryterium” jest kryterium ewaluacji uczelni. W ramach tego kryterium analizuje się, jak wyniki badań i twórczości naukowej oraz dydaktycznej przekładają się na konkretne korzyści dla otoczenia społeczno-gospodarczego.

kontekstach aksjologicznych, ekonomicznych i społecznych. W tych warunkach kultura akademicka jest przestrzenią ścierania się autonomii w procesie tworzenia wiedzy i krytycznej analizy z interesami władzy i administracyjnym dyscyplinowaniem.

Wyniki przywoływanych badań (Pedraja-Rejas i in. 2022) wskazują, że kultura akademicka wykracza poza sferę opinii studentów, pracowników naukowych i administratorów na temat funkcjonowania instytucji i działa jako zbiór ukrytych reguł (a zatem niejednoznacznych i podlegających interpretacji), które umożliwiają członkom instytucji nadawanie znaczenia swoim działaniom i działaniom innych. W tym kontekście na uwagę zasługują ukryte programy uczelni akademickich. Jest to interesujący i atrakcyjny poznawczo aspekt kultury akademickiej.

Nie mniej ważnym przedmiotem refleksji w i nad kulturą akademicką jest akademicka mobilność i związane z nią sieci badawcze oraz wymiana doświadczeń w kształceniu. Sprzyja to akulturacji akademickiej, procesowi zmiany następującemu poprzez wymianę wzorów i wartości oraz wzajemne uczenie się ról członków kultury (Jiang i in. 2010).

Postępy w cyfryzacji codziennego życia znajdują odzwierciedlenie w każdej ze sfer funkcjonowania uczelni akademickiej. W miarę zbliżania się roku 2030 uniwersytety będą coraz bardziej przekształcać się w hiper-sieciowe ośrodki naukowe i dydaktyczne, dostrajając się do szybkich zmian technologicznych i społecznych, które zmieniają sytuację globalną. W dobie sztucznej inteligencji, automatyzacji i postępującej demokratyzacji wiedzy, odpowiedzią nie jest po prostu wykorzystanie narzędzi cyfrowych, ale ponowne przemyślenie tego, czym jest i czym może być kultura akademicka, której integralną częścią są te narzędzia. Wiąże się to z potrzebą szerokiej debaty o kulturze akademickiej, z udziałem wielu dyscyplin nauki, nie tylko tych, które tradycyjnie zajmują się badaniem kultury. Umożliwi to tworzenie analiz porównawczych, a tym samym wzmacnianie rozumienia istoty i specyfiki kultury akademickiej. Ponadto może przyczynić się do odkrywania mechanizmów rządzących kulturami zachowawczymi, adaptacyjnymi oraz tymi, które cechuje otwartość, transgresja, emancypacja.

Literatura | References

- COULDRY N. (2023), AI as colonial knowledge production: The resistance begins here, „University World News”, 11.04.2023, <https://www.universityworldnews.com> [data dostępu: 30.11.2025].
- GHALAYINI M. (2023), Unlocking the potential of AI in higher education, „University World News”, 19.04.2023, <https://www.universityworldnews.com> [data dostępu: 30.11.2025].
- GIROUX H. A. (2020), *Neoliberalism’s War on Higher Education*, 2nd edition, Haymarket Books, Chicago.
- JENDZA J. (2019), *Kultury uniwersytetu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- JENDZA J., ZAMOJSKI P. (2024), Solidarity and university – an introduction to the special issue, „Philosophy and Theory in Higher Education”, 6(2), s. 179-181, DOI: 10.3726/PTIHE.022024.0179.
- JIANG X., DI NAPOLI R., BORG M., MAUNDER R., FRY H., WALSH E. (2010), Becoming and being an academic: the perspectives of Chinese staff in two research-intensive UK universities, „Studies in Higher Education”, 35(2), s. 155-170.
- PEDRAJA-REJAS L., RODRÍGUEZ-PONCE E., LABRAÑA J. (2022), What do we know about academic culture? A review of the concept in the field of higher education studies, „Educação e Pesquisa”, <https://doi.org/10.1590/S1678-4634202248240831eng>
- RENJEN P. (2018), *Przedmowa*, [w:] *Czwarta rewolucja przemysłowa*, K. Szwab, przekł. A. D. Kamińska, Warszawa, Wydawnictwo Studio Emka.
- RITZER G. (1999), *Makdonaldyzacja społeczeństwa*, tłum. L. Stawowy, Wydawnictwo MUZA, Warszawa.
- SHORE C., WRIGHT S. (2000), Coercive Accountability: The rise of Audit Culture in Higher Education, [w:] *Audit Cultures: Anthropological Studies in Accountability, Ethics and the Academy*, red. M. Strathern, Routledge, London, s. 57-89.
- STOREY J. (RED.) (2006), *Cultural Theory and Popular Culture: A Reader*, 3rd edition, Pearson Education Limited, Harlow.
- STRIPHAS T. (2015), Algorithmic culture, „European Journal of Cultural Studies”, 18(4-5), s. 395-412.
- SUŁKOWSKI Ł. (2016), *Kultura akademicka. Koniec utopii?*, PWN, Warszawa.

-
- SZAHAJ A. (2004), *E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności*, Universitas, Kraków.
- SZTOMPKA P. (2014), Czym jest kultura akademicka, „Forum Akademickie”, nr 2.
- TEMMERMAN N. (2025), Why meaningful interaction with students still matters, „University World News”, 09.07.2025, <https://www.universityworldnews.com> [data dostępu: 30.11.2025].
- USTAWA z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz. U. 2018 poz. 1668.